

Sławomir Sitek

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Katowice, Polska
e-mail: slawomir.sitek@us.edu.pl
ORCID 0000-0003-1430-4251

Sławomir Pytel

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Katowice, Polska
e-mail: slawomir.pytel@us.edu.pl
ORCID 0000-0002-0886-5151

PERSPEKTYWY ROZWOJU SREBRNEJ GOSPODARKI W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

POTENTIAL OF THE SILVER ECONOMY IN THE PROVINCE OF SILESIA

Słowa kluczowe: srebrna gospodarka, seniorzy, województwo śląskie

Key words: silver economy, elderly, Śląskie voivodship.

Streszczenie

Artykuł ocenia rolę, jaką może odegrać srebrna gospodarka w województwie śląskim. Podstawę wnioskowania stanowił potencjał demograficzny grupy seniorów i jego zmiany, a także ocena sytuacji dochodowej emerytów. Stwierdzono, że emerytury w województwie śląskim są zdecydowanie najwyższe w Polsce, a wiek emerytów niższy. Z kolei skala zagrożenia ubóstwem relatywnie najniższa. Województwo śląskie ze względu na wysoki poziom urbanizacji jest predysponowane na tle Polski do rozwoju srebrnej gospodarki. Niestety malejąca stopa zastąpienia dochodów z pracy emeryturą, ogranicza wpływ srebrnej gospodarki na ekonomię regionu.

Abstract

The article assesses the role that the silver economy can play in the Province of Silesia. The basis of inference was the demographic potential of the senior group and the changes thereof, as well as an assessment of the income situation of pensioners. It was found that pensions in the Province of Silesia are definitely the highest in Poland and the age of pensioners is lower. In turn, the poverty risk scale is the lowest. Due to the high level of urbanization, the Province of Silesia is predisposed to the development of the silver economy against the background of Poland. Unfortunately, the decreasing rate of replacing income from work with retirement limits the impact of the silver economy on the economy of the region.

WPROWADZENIE

Postępujący proces starzenia się społeczeństwa coraz częściej generuje pytania o konsekwencje przeobrażeń demograficznych. Pojawia się potrzeba poznania potrzeb ludzi starszych oraz możliwości ich zaspokojenia przez państwo, miasta oraz rynek. Wymaga to także zrozumienia sposobu postępowania osób starszych oraz modernizacji stylu ich aktywności. Seniorzy postrzegani są też jako rosnąca grupa konsumentów, która z ekonomicznego punktu widzenia stanowi podstawę kreowania gospodarki bazującej na osobach starszych tzw. srebrnej gospodarki.

Skalę zjawiska i wyzwania z tym związane dostrzegła Komisja Europejska, która upatruje szansę w starzeniu się społeczeństwa do zwiększenia konkurencyjności gospodarki europejskiej. Warunkiem jest wykorzystanie przez przedsiębiorstwa możliwości zaspokajania potrzeb starszej klienteli, produkcję towarów i dostarczanie usług skierowanych do tej grupy osób [Commission of the European Commu-

nities 2006]. Jak wskazuje A. Niewiadomska i E. Sobolewska-Poniedziałek [2015a], w tym właśnie dokumencie pojawił się europejski zarys koncepcji *silver economy*.

W Polsce znaczenie roli seniorów i warunków ich życia znalazło swój wyraz w Ustawie o osobach starszych, która weszła w życie 1 stycznia 2016 roku. Wskazuje ona szeroki zakres monitorowania sytuacji osób starszych, który obejmuje m.in.: sytuację demograficzną i dochodową, warunki mieszkaniowe, aktywność zawodową, sytuację rodzinną i strukturę gospodarstw domowych, działalność społeczną i obywatelską, aktywność edukacyjną, kulturalną, sportową i rekreacyjną, stan zdrowia, dostępność i poziom usług socjalnych.

Jak podaje M. Szewczyk [2017, s. 44] „srebrna gospodarka rozumiana jest jako suma gospodarczych możliwości pojawiających się w związku ze zwiększonymi wydatkami konsumpcyjnymi powiązanyymi ze starzeniem się ludności oraz specyficznymi potrzebami osób powyżej 50. roku życia”.

Literatura dotycząca srebrnej gospodarki jest bardzo obszerna i należy pogrupować ją ze względu na tematykę. Na temat roli srebrnej gospodarki pisali między innymi P. Enste, G. Naegele i V. Leve [2008] którzy wskazują dominujące płaszczyzny *silver economy* do których należą m.in. technologie informacyjne stosowane w leczeniu zamkniętym i ambulatoryjnym, eleganckie życie, przystosowanie mieszkań i usług ułatwiających życie, w tym także opartych na IT, popularyzacja samodzielnego życia, dziedziny gerontologicznie istotne dla ekonomii zdrowia, edukacja i kultura, mobilność i promocja jej elementów, wypoczynek, podróże, komunikacja i rozrywka, fitness i wellness – wzrost świadomości zdrowego stylu życia, odzież i moda – przejaw dążenia do integracji społecznej, usługi ubezpieczeniowe i finansowe obejmujące ochronę kapitału, oraz zapobiegające utracie oszczędności.

Wiele prac koncentruje się na rynku pracy i innowacyjności srebrnej gospodarki. Wśród nich można wskazać między innymi prace Zsarnoczky, M. [2016] który opisał innowacyjne wyzwania srebrnej gospodarki. Wskazuje, że w UE „Srebrna gospodarka” koncentrowała się na opracowywaniu strategii związanych ze starzeniem się populacji, głównie w zakresie usług technologii specjalnych. Usługi te mają na celu wspieranie dobrego samopoczucia poprzez monitorowanie zdrowia, pomoc robotów, mobilność elektryczną lub zajęcia sportowe, w tym turystykę zdrowotną, zieloną opiekę i internetowe rozwiązania opieki domowej. G. Krzyminiewska [2018] wskazuje, że istotą srebrnej gospodarki jest nie tylko pozytywny wpływ na jakość życia osób starszych. Wpływa również pozytywnie na rynek pracy, czego efektem są przyjazne relacje ze starszymi pracownikami oraz lepsze zrozumienie potrzeb i problemów osób starszych. Daje również dynamikę sektorowi kreatywnemu i stymuluje wzrost zatrudnienia w sektorach hi-tech (domena młodego pokolenia).

Wśród prac koncepcyjnych i teoretycznych znaczący wkład do literatury związanej ze srebrną gospodarką wnosi Szukalski, P. [2012]. Jego praca porusza kluczowe kwestie. Autor rozpoczyna od etapów rozwoju „srebrnej gospodarki”, aby później omówić główne obszary wchodzące w jej skład. Odnosi się także do związków z „białą gospodarką” i „zieloną gospodarką”. Rogelj, V., Bogataj, D. [2019] na podstawie przeglądu literatury przedstawili rozwój publikacji związanych z mieszkalnictwem dla seniorów. W swoim artykule przedstawili przegląd literatury dotyczący specjalistycznych rozwiązań mieszkaniowych dla osób starszych oraz plany dalszych badań w celu opracowania teorii wspierających optymalne planowanie, działanie i kontrolę usług dla osób starszych w oparciu o inteligencję otoczenia. Klimczuk, A. [2016] w swoim artykule wskazuje, że koncepcja srebrnej gospodarki wciąż się kształtuje i wymaga szczegółowych badań. W artykule zaproponował typologię modeli srebrnej gospodarki w Unii Europejskiej (UE) na poziomie krajowym i regionalnym. Typologię stworzył przez porównanie wskaźnika aktywnego starzenia się z typologią odmian i kultur kapitalizmu oraz typologią państw opiekuńczych. Omówił także praktyczne rekomendacje dla instytucji UE oraz kierunki dalszych badań.

Zagadnienie to stało się też przedmiotem licznych badań, które odnoszą się do różnych aspektów tego zjawiska. Wymiar ekonomiczny prezentują m.in. prace Ł. Jurka [2012] i S. Golinowskiej [2014]. Ocenę gotowości programowej województwa do wspierania rozwoju srebrnej gospodarki w formie wskaźnika zaproponowały A. Podgórnica-Krzykacz i J. Przywojska [2018]. Bazuje ona na przeglądzie dokumentów strategicznych oraz weryfikacji czy zawierają one odpowiednio przygotowanie diagnozy, analizę SWOT, hierarchizację celów, plan działań i monitoring. Województwo śląskie wykazuje zerowy poziom gotowości, podobną ocenę uzyskuje także 5 innych województw. Podejście to odpowiada raczej na pytanie o organizację i logikę dokumentów strategicznych, które choć ważne nie de-

cydują jednak o potencjale rozwoju takiego wzorca gospodarki. Innym wątkiem związanym ze srebrną gospodarką są wynikające z tego procesu wymagania względem samorządu terytorialnego [Zrałek 2016].

Całe zagadnienie jest bardziej złożone a jego znaczenie ekonomiczne wiąże się ze zmianą modelu konsumpcji, oraz rosnącym udziałem konsumpcji seniorów. Zasadniczo oddziaływanie to dotyczy różnych rynków, w tym nieruchomości, usług turystycznych, usług finansowo-ubezpieczeniowych oraz opiekuńczo-zdrowotnych. Wpływa to zarówno na sektor prywatny, ale wymaga też poszerzenia oferty publicznej szczególnie w zakresie dostępności usług zdrowotnych. Starzejące się społeczeństwo przyczynia się do wzrostu wydatków publicznych, a wiele świadczeń adresowanych do tej grupy ludzi ma charakter „uspołeczniony” [Wilensky 1975]. Kwestia srebrnej gospodarki powinna uwzględniać również większą aktywność i udział ludzi starszych na rynku pracy [Niewiadomska, Sobolewska-Poniedziałek 2015b, Klimczuk].

S. Golniowska [2011] zwraca uwagę na regionalne predyspozycje srebrnej gospodarki. Wskazuje na konieczność dysponowania wystarczającymi zasobami pracy, odpowiednią infrastrukturę dostosowaną do osób starszych, dużym potencjałem szkolnictwa, służby zdrowia oraz kultury. Akcentuje też konieczność prowadzenia odpowiedniej polityki regionalnej, która wymaga właściwego zaplecza instytucjonalnego. Podkreślana rola zasobów pracy przez S. Goliniowską uwzględnia podażową stronę srebrnej gospodarki, determinującą możliwości świadczenia usług dla seniorów. Nie umniejszając roli tego elementu wydaje się jednak, że strona popytowa jest tutaj bardziej istotna, gdyż zgłaszane zapotrzebowanie rynkowe może wymusić ruchy dostosowawcze, jak chociażby napływ osób pracujących na rzecz ludzi starszych (opiekunek, kadry medycznej itp.). Ważniejsza jest kwestia odpowiedniej infrastruktury, gdyż ta wymaga większych nakładów i czasu na dostosowanie.

Różne nadzieje wiąże się ze srebrną gospodarką, wskazując m.in. rozwój małych i średnich przedsiębiorstw [Rembiesz 2015]. Wyróżnikiem srebrnej gospodarki nie tylko jest zaspokojenie potrzeb osób starszych, poprzez zmianę ich stylu życia i modelu konsumpcji, ale także poprawę warunków życia osób, które na rzecz tej grupy społecznej pracują. W tym kontekście srebrna ekonomia zaspakaja potrzeby międzypokoleniowe. Z kolei według J. Fedorowskiego [2015] starzenie się społeczeństwa wymusza zmiany sektorowe w gospodarce i powinno być czynnikiem stabilizującym, a nawet stymulującym wzrost gospodarczy.

Powstaje pytanie czy oczekiwania i wizje takiej gospodarki są faktyczną szansą, czy raczej wykreowaną opcją bez większego uzasadnienia ekonomicznego. Czy rzeczywiście sektor trzeciego wieku ma przełożenie na wymierne efekty gospodarcze i może być czynnikiem dynamizującym. Istnieje bowiem ryzyko, że niepodważalny trend starzenia się społeczeństwa wymusił potrzebę nowego paradygmatu.

Celem artykułu jest ocena znaczenia roli seniorów w gospodarce regionu na przykładzie województwa śląskiego. Zweryfikowano potencjał województwa śląskiego w zakresie rozwoju srebrnej gospodarki na tle kraju.

METODY BADAWCZE

Poniższy artykuł identyfikuje zmiany społeczne, demograficzne oraz ekonomiczne związane z procesem kreowania srebrnej gospodarki. Podstawę wnioskowano oparto na rodzajowo różnych danych statystycznych, porównując je w ujęciu regionalnym w Polsce. Dane ukazują stan i dynamikę procesów mających wpływ na srebrną gospodarkę. Podjęto także próbę szacowania pewnych wielkości, w konsekwencji dających odpowiedź na cele opracowania.

Ocena potencjału srebrnej gospodarki w województwie śląskim obejmuje:

- liczbę ludności w wieku poprodukcyjnym,
- strukturę wieku ludności wraz z jej prognozą,
- gęstość zaludnienia oraz poziom urbanizacji wśród seniorów,
- liczbę emerytów w województwie śląskim i ich średni wiek,
- przewidywany czas życia na emeryturze,
- wysokość emerytur w województwie śląskim na tle kraju,
- poziom dochodów z emerytur i rent według deklaracji podatku dochodowego osób fizycznych,

- skalę niedostatku wyrażoną wielkością udzielanej pomocy społecznej,
- ocenę stanu zdrowia seniorów,
- identyfikację nowoczesnych postaw seniorów, w tym aktywność w ramach UTW oraz poziom migracji międzywojewódzkich.

Kluczową kwestią jest zdefiniowanie grupy osób, które tworzą zasób srebrnej gospodarki. Pojawiają się co najmniej trzy kategorie: senior, osoba w wieku poprodukcyjnym, emeryt. Najbardziej klarowna wydaje się kategoria seniora, która zgodnie z ustawą o osobach starszych obejmuje osoby powyżej 60 roku życia. Nie jest ona jednak tożsama z pozostałymi kategoriami. Wiek poprodukcyjny to ekonomiczna grupa wieku, która jednak nie ma stałej granicy lat i różni się pomiędzy krajami. W Polsce w ostatnich latach dwukrotnie doszło do zmian regulacji w tym zakresie. Aktualnie granica wieku poprodukcyjnego wynosi odpowiednio 65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet. Pojęcie emeryt wynika z przepisów Ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i obejmuje osoby mające ustalone prawo do emerytury. Emeryt nie posiada w pełni sztywnego powiązania z wiekiem danej osoby. Część osób i zawodów pobiera emerytury wcześniej niż przed 60/65 rokiem życia. Prawo do emerytury mają osoby, które nie tylko osiągały wymagany wiek, ale także mają opłacone składki z tytułu ubezpieczenia społecznego lub ubezpieczenia emerytalnego przynajmniej za 1 dzień (www.zus.pl).

W artykule ze względu na brak możliwości ustanowienia jednolitej kategorii ludzi starszych, używano w zakresie analiz demograficznych kategorii wieku poprodukcyjnego, zaś dane ekonomiczne i fiskalne zaprezentowano w odniesieniu do grupy emerytów. W przypadku informacji o stanie zdrowia posłużono się przedziałem wieku 70 lat i więcej.

Pomimo pewnych rozbieżności, wszystkie tak identyfikowane grupy ludzi odnoszą się do tego samego zjawiska, jakim jest kapitał ludzki srebrnej gospodarki. Potwierdza to również fakt, że 82% polskich gospodarstw emerytów utrzymuje się właśnie z tego źródła [Mały rocznik statystyczny Polski 2019].

ZASOBY LUDZKIE SREBRNEJ GOSPODARKI ORAZ ICH KONCENTRACJA PRZESTRZENNA

Potencjał demograficzny srebrnej gospodarki można zobrazować w oparciu o liczbę osób w wieku poprodukcyjnym. W 2018 roku liczba osób w województwie śląskim w takim wieku przekraczała 1,026 mln osób. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym wyniósł 22,6%, podczas gdy wartość średnia w kraju była niższa o przeszło 1 p.p. i wyniosła 21,4%. Według prognozy liczba osób w wieku poprodukcyjnym w województwie śląskim będzie się zwiększać przy spadku ogólnej liczby mieszkańców. W efekcie w 2025 roku liczba seniorów w województwie śląskim przekroczy 1,150 mln, zaś 2030 roku wyniesie 1,185 mln (tab. 1). Radykalnie wzrośnie udział seniorów w strukturze, odpowiednio do 26,1% i 27,6%. Liczba seniorów pomiędzy latami 2018–2030 zwiększy się o 15,4%. W 2030 rok województwo śląskie będzie zajmować trzecią lokatę wśród najbardziej zaawansowanych wiekowo regionów Polski, po województwie świętokrzyskim i opolskim. Prognozy potwierdzają dotychczasowy trend, gdyż województwo śląskie należało w latach 2003–2016 do jednych z najszybciej starzejących się [Antczak, Lewandowska-Gwarda 2018]. Już wcześniej wskazywano, że starzenie się społeczeństwa w województwie śląskim będzie mieć duże znaczenie dla tego regionalnego rynku pracy [Sitek i in. 2013].

Table 1. Potencjał demograficzny osób w wieku poprodukcyjnym w 2018 roku wraz z prognozą na lata 2025 i 2030

WOJEWÓDZTWO	LICZBA OSÓB W WIEKU POPRODUKCYJNYM			DYNAMIKA LICZBY OSÓB W WIEKU POPRODUKCYJNYM		UDZIAŁ OSÓB W WIEKU POPRODUKCYJNYM W OGÓLNEJ LICZBIE LUDNOŚCI		
	2018	2025	2030	2018/2025	2018/2030	2020	2025	2030
mazowieckie	1 157 967	1 283 529	1 329 818	110,8%	114,8%	21,4%	23,4%	24,2%
śląskie	1 026 413	1 150 407	1 184 876	112,1%	115,4%	22,6%	26,1%	27,6%
wielkopolskie	696 427	799 100	839 113	114,7%	120,5%	19,9%	22,7%	23,9%
małopolskie	680 178	775 247	823 799	114,0%	121,1%	20,0%	22,6%	23,9%
dolnośląskie	654 395	733 609	748 917	112,1%	114,4%	22,6%	25,6%	26,5%
łódzkie	584 204	636 750	644 957	109,0%	110,4%	23,7%	26,6%	27,6%
pomorskie	467 637	537 515	566 025	114,9%	121,0%	20,0%	22,7%	23,8%
lubelskie	461 353	513 507	533 043	111,3%	115,5%	21,8%	24,9%	26,5%
kujawsko-pomorskie	436 540	498 551	520 274	114,2%	119,2%	21,0%	24,3%	25,8%
podkarpackie	422 261	486 594	521 714	115,2%	123,6%	19,8%	23,1%	25,0%
zachodniopomorskie	372 836	426 473	439 579	114,4%	117,9%	21,9%	25,6%	26,9%
świętokrzyskie	285 425	318 363	327 648	111,5%	114,8%	23,0%	26,5%	28,0%
warmińsko-mazurskie	282 911	334 120	353 760	118,1%	125,0%	19,8%	23,8%	25,7%
podlaskie	247 213	283 998	302 407	114,9%	122,3%	20,9%	24,6%	26,7%
opolskie	217 511	246 693	259 215	113,4%	119,2%	22,0%	26,0%	28,2%
lubuskie	212 629	244 360	252 786	114,9%	118,9%	21,0%	24,5%	25,7%
Polska	8 205 900	9 270 841	9 649 961	113,0%	117,6%	21,4%	24,4%	25,6%

Uwaga: województwa uporządkowane malejąco według liczby osób w wieku poprodukcyjnym w 2018 roku

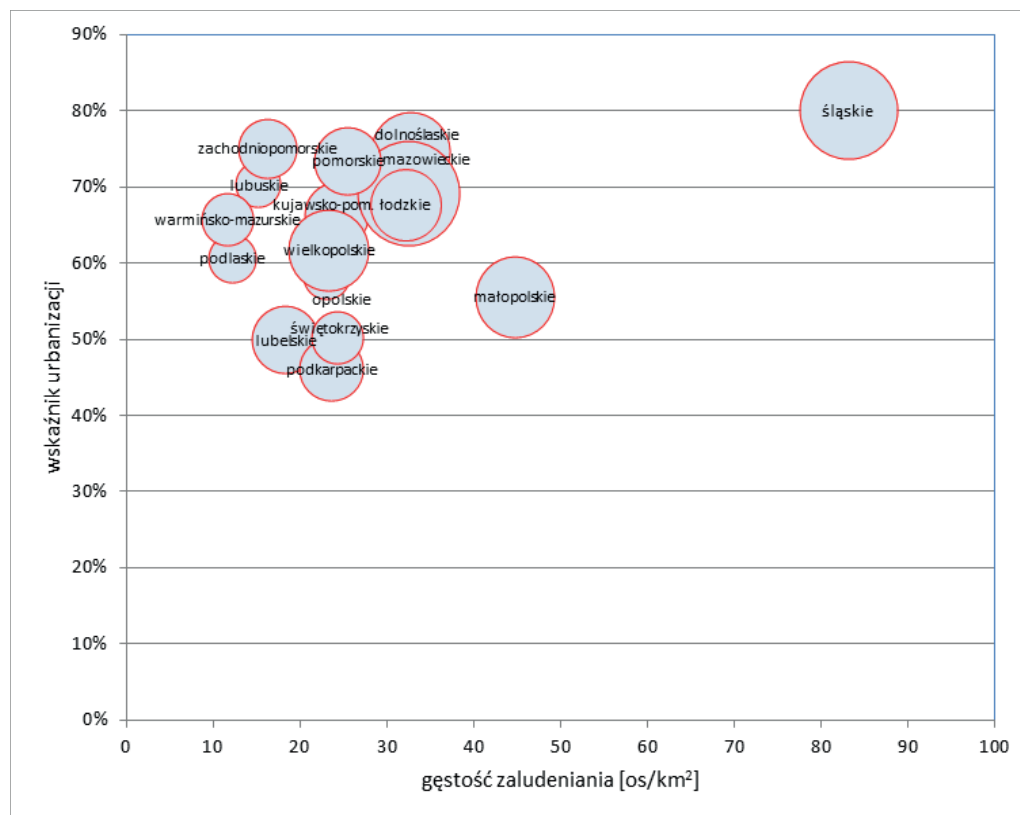
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS www.stat.gov.pl

Województwo śląskie należy do najsilniej zurbanizowanych obszarów w Polsce, a udział ludności miejskiej sięga przeszło 75%. Równocześnie gęstość zaludnienia i koncentracja ludności jest tutaj najsilniejsza. Są to warunki w których funkcjonowanie seniorów oraz ich aktywizacja jest łatwiejsza. Koncentracja zarówno osób starszych jak i infrastruktury, daje szansę intensywniejszych kontaktów na mniejszej powierzchni, a więc przy ograniczonych wymaganiach co do mobilności.

Województwo śląskie wykazuje zdecydowanie najwyższą gęstość zaludnienia osób w wieku poprodukcyjnym, która wynosi 83 os/km². Różnica pomiędzy śląskiem a drugim w kolejności województwem małopolskim jest praktycznie dwukrotna (ryc. 1). Średnia wartość dla Polski odbiega jeszcze bardziej od województwa śląskiego i wynosi 26 os/km². Równocześnie województwo śląskie wykazuje najwyższy stopień zurbanizowania wśród osób w wieku poprodukcyjnym. Przy średniej krajowej na poziomie 65,9%, w województwie śląskim jest to wynik 80,1%. Stopień urbanizacji w województwie śląskim jest wyższy o przeszło 5 p.p. od drugiego w kolejności województwa zachodniopomorskiego.

Tworzy to unikatową w skali kraju kompozycję silnej koncentracji seniorów, przy jednocześnie bardzo wysokim udziale zamieszkujących w miastach (ryc. 1). Warunki te należy ocenić jako sprzyjające w rozwoju srebrnej gospodarki, gdyż łatwiej w dużej zbiorowości seniorów wykreować wzrost aktywność, która tworzy efekt analogiczny to efektu aglomeracji. Atrakcyjność miast wśród seniorów wiąże się z lepszym wyposażeniem infrastrukturalnym, a także łatwiejszym dostęp do usług zdrowotnych. W miejskim stylu życia, starość wygląda nie co inaczej, tzn. bardziej aktywnie i bardziej dynamicznie. Potwierdza to dominujący kierunek imigracji emerytów w Polsce na obszary miejskie [Pytel 2017].

Rysunek 1. Gęstość zaludnienia osób w wieku poprodukcyjnym oraz wskaźnik urbanizacji tej grupy ludności na tle jej potencjału demograficznego w 2018 roku

Wielkość koła proporcjonalna do liczby osób w wieku poprodukcyjnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS www.stat.gov.pl

EMERYCI W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM I POLSCE

W Polsce systematycznie wzrasta liczba osób pobierających emerytury. W 2018 roku odnotowano 5,624 mln takich osób, podczas gdy jeszcze w 2014 roku liczba ta nie przekraczała 5,0 mln świadczeniobiorców. Od 2015 roku ujawnia się rosnąca dynamika tego procesu, a przyrost pomiędzy 2017 i 2018 rokiem wyniósł aż 7,5% (Ważniejsze informacje..., ZUS).

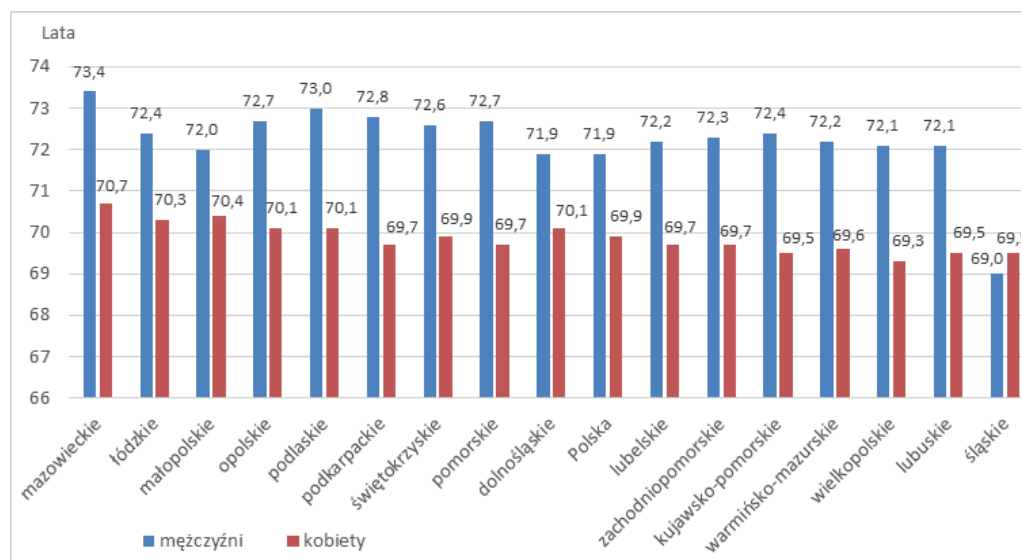
W 2018 roku liczba emerytów w województwie śląskim obejmowała 814,8 tys. świadczeniobiorców z ZUS oraz 29,2 tys. emerytów z KRUS. W okresie trzech pierwszych kwartałów 2019 roku przeciętna liczba emerytur w województwie śląskim realizowanych przez ZUS wyniosła 827 tysięcy i była najwyższa wśród wszystkich województw. W tym samym czasie suma wypłaconych emerytur w województwie śląskim stanowiła kwotę 20,9 mld złotych.

Dominującym przedziałem wieku emerytów w Polsce wśród mężczyzn jest grupa 65–69 lat, zaś w przypadku kobiet przedziały 60–64 oraz 65–69 praktycznie są równoliczne. Średni wiek emeryta wynosi 70,7 lat, przy czym w grupie kobiet jest to 69,9 lat zaś wśród mężczyzn 71,9 lat.

Emeryci z województwa śląskiego są najmłodszymi w kraju. Jest to jedyne województwo w Polsce ze średnią wieku poniżej 70 lat. Przeciętny wiek emeryta w śląskim wynosi 69,3 lat, podczas gdy średnia krajowa to 70,7 lat, a więc o 1,4 roku więcej. Ostatnie miejsce wśród województw zajmuje mazowieckie, gdzie średnia wieku wynosi 71,7 lat. Szczególnie młodo wypadają emeryci z województwa śląskiego w grupie mężczyzn, z wiekiem 69,0 lat podczas, gdy średnia wieku emerytek z województwa śląskiego to 69,5 roku (ryc. 2). Odpowiednio średnia w Polsce dla mężczyzn wynosi 71,9 lat a w grupie kobiet 69,9 lat. Wynika z tego, że polska emerytka jest przeciętnie młodsza o dwa lata od mężczyzny pobierającego emeryturę. Wyjątek stanowi województwo śląskie, w którym wśród osób pobierających emerytury wyższą średnią wieku mają kobiety. Fakt ten można wytłumaczyć emeryturami górniczymi, których

beneficjenci mogli z nich skorzystać po przepracowaniu 25 lat pod ziemią. W efekcie często zdarza się, że osoby takie kończą aktywność zawodową w okolicach 45 roku życia.

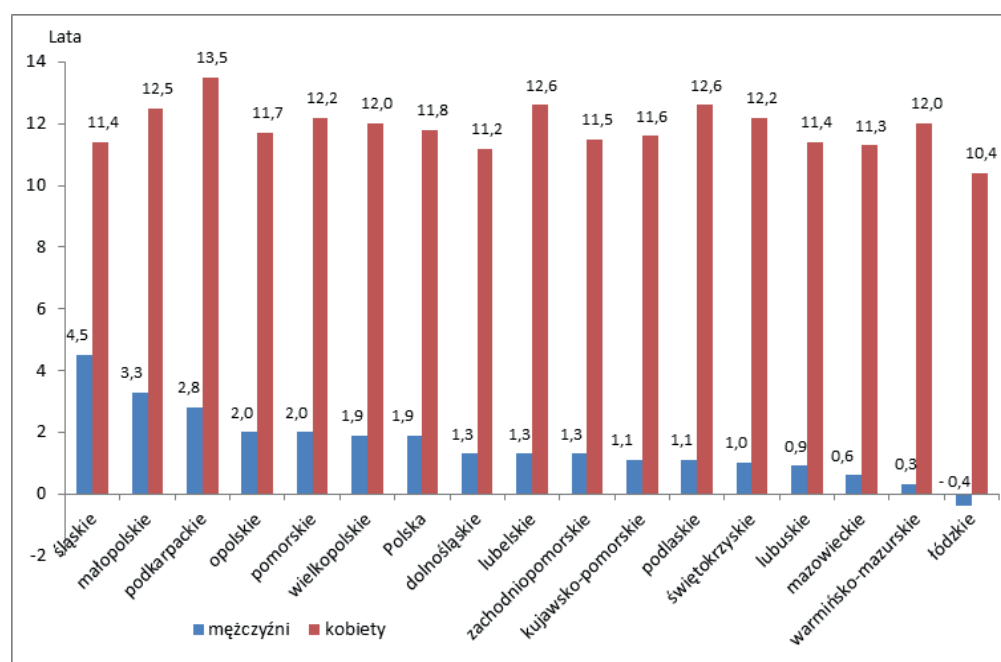
Rysunek 2. Przeciętny wiek emerytów według województw z podziałem na płeć w 2018 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Ważniejsze informacje z zakresu ubezpieczeń społecznych 2018 r.” ZUS

Ta istotna cecha śląskich emerytów związana z wiekiem jest bardzo korzystną przesłaną z punktu widzenia podjętego problemu. Młodszy świadczeniobiorcy są w innej fazie życia, co daje szansę na ich większą aktywność. Przekładać się to może na inną strukturę wydatków, w której większy udział w stosunku do bardziej zaawansowanych wiekowo emerytów odgrywać mogą zakupy usług rekreacyjnych czy gastronomicznych. Niższy wiek powinien przyczynić się do zwiększenia pojemności rynku w tej grupie klientów.

Rysunek 3. Różnica pomiędzy przeciętną długością życia a średnim wiekiem emerytów według województw z podziałem na płeć w 2018 roku

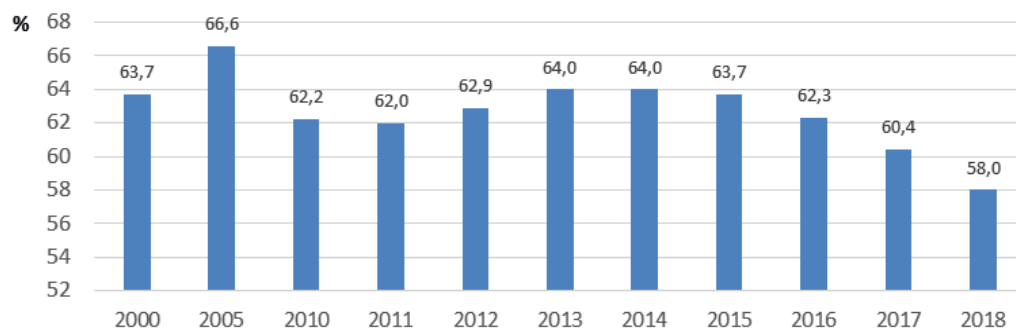
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS www.stat.gov.pl oraz ZUS

Znacznie dla srebrnej gospodarki ma także długość okresu pozostawania na emeryturze. Zależy ona od przeciętnej długości życia jak i średniego wieku emerytów. Długość życia w województwie śląskim wypada relatywnie słabo, i w przypadku mężczyzn jest o 0,3 roku, zaś kobiet o 0,8 roku krótsza niż średnia krajowa, wynosząc odpowiednio 73,5 oraz 80,9 lat. W województwie śląskim różnica pomiędzy średnim wiekiem emeryta i przewidywaną długością życia wynosi aż 4,5 roku (ryc. 3). Wydaje się to bardzo krótki okres, ale średnia krajowa to zaledwie 1,9 roku. Teoretycznie zatem mężczyźni w województwie śląskim na emeryturze żyją najdłużej w Polsce. Szczególnym przypadkiem jest województwo łódzkie, w którym średni wiek emeryta jest wyższy o 0,4 lat od średniej długości życia. Zdecydowanie korzystniejszą sytuacją wygląda wśród kobiet, dla których średnia różnica wieku emerytki a długością życia wynosi 11,8 lat. Sytuacja województwa śląskiego na tle kraju w grupie kobiet jest jednak gorsza a różnica wynosi 11,4 lat. Sama długość życia w województwie śląskim nie sprzyja szczególnie srebrnej gospodarce. Region uzyskuje przewagę jedynie w długości życia na emeryturze mężczyzn.

EMERYTURY W POLSCE

Zasadniczą konsekwencją przejścia na emeryturę jest zdecydowane pogorszenie podstawy dochodowej. Stopa zastąpienia a więc relacja wysokości emerytury do ostatniego wynagrodzenia w Polsce regularnie się pogarsza i wyniosła w 2018 roku 58% (ryc. 4). Niekorzystny obraz zjawiska pogłębiają negatywne prognozy, co do kształtowania się tych relacji w przyszłości. Według prognoz stopa zastąpienia w 2030 roku wyniesie 47,6%, a w 2060 roku średnia emerytura będzie stanowić jedynie 24,6% przeciętnego wynagrodzenia w Polsce (<https://businessinsider.com.pl...>).

Rysunek 4. Relacja przeciętnej emerytury brutto z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych do przeciętnego wynagrodzenia w latach 2000–2018 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Emerytury i renty w 2017 roku. GUS

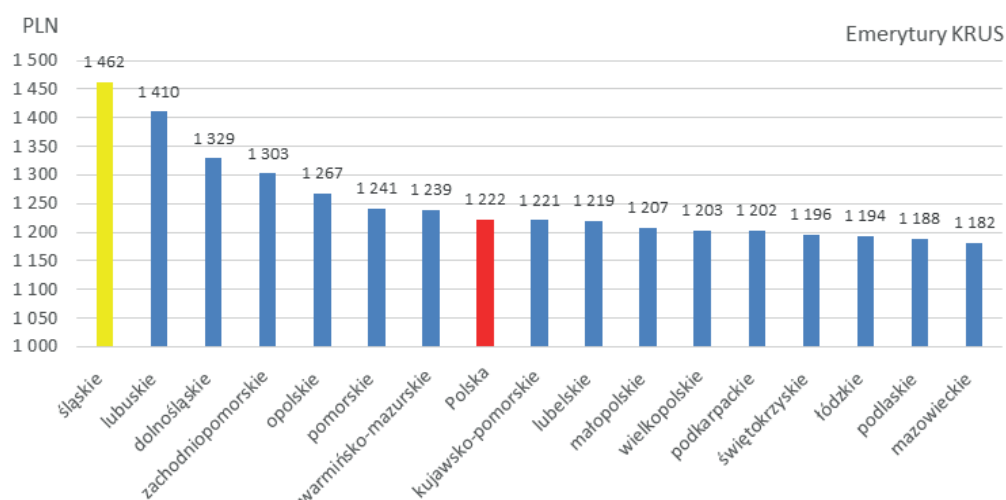
W Polsce większość transferów wypłaca ZUS, co obejmuje 82,4% świadczeń. Drugim w kolejności płatnikiem jest KRUS, którego udział wynosi 13,2% [Emerytury i renty w 2017 roku, GUS]. Najmniej liczną grupą emerytów są osoby pobierające tzw. emerytury resortowe, wypłacane przez MSWiA, MON i MS. Grupa ta otrzymuje jednak zdecydowanie najwyższe uposażenia, ze średnią powyżej 3300 złotych. Pomiedzy wysokością emerytur z ZUS-u i KRUS-u istnieje również wyraźna różnica, która wynosi przeciętnie 1000 złotych na korzyść świadczeń ZUS.

Województwo śląskie wypada korzystanie z dwóch powodów. Po pierwsze udział emerytur z KRUS jest najmniejszy w skali kraju i wynosi 3,7%. Jeszcze bardziej istotny jest fakt, że świadczenia zarówno z ZUS jak i KRUS są w województwie śląskim znacząco wyższe niż w Polsce. Przeciętna emerytura w województwie śląskim wynosi 2639 zł i jest o 400 złotych wyższa niż średnia krajowa (ryc. 5). Śląskie zyskuje wyraźnie w stosunku do drugiego w rankingu województwa mazowieckiego. W przypadku świadczeń z KRUS wynik województwa śląskiego to 1462 złotych, co przewyższa średnią o 440 zł. Dane te pozwalają wnioskować, że dochody emerytów w województwie śląskim są nieporówny-

walnie wyższe niż w innych województwach. Na tle kraju śląski emeryt okazuje się zdecydowanie najlepiej uposażony.

Na poziom świadczeń wyraźnie wpływają dochody osób pracujących wcześniej w sektorze górnictwym. ZUS wypłacał w II kwartale 2019 roku przeszło 202 tys. emerytur górniczych, których przeciętna wysokość przekraczała poziom 4600 zł [Informacja o świadczeniach pieniężnych ..., 2019]. Znaczna część beneficjentów tego typu świadczeń jest mieszkańcami województwa śląskiego. Należy dodać, że renty górnicze z tytułu niezdolności do pracy są równie wysokie, a ich przeciętna wyniosła 4352 zł. Takich świadczeń jest jednak zdecydowanie mniej, a prawo do nich miało niecałe 23 tys. osób.

Rysunek 5. Wysokość emerytury z ZUS oraz KRUS według województw w 2018 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS www.stat.gov.pl

EMERYTURY I ICH UDZIAŁ W DOCHODACH OBJĘTYCH PODATKIEM DOCHODOWYM OD OSÓB FIZYCZNYCH

Kluczową informacją oprócz samej liczby seniorów jest ich potencjał ekonomiczny. Wyrażają go pośrednio dane o wysokości dochodów z tytułu emerytur, zarówno w wielkościach bezwzględnych, jak i relacji do innych dochodów ludności. Mankamentem tej miary jest fakt, że deklaracja PIT łączy w jednej pozycji dochody z emerytury, z dochodami z renty oraz z innymi świadczeniami krajowymi. Według danych Izby Skarbowej w Katowicach w województwie śląskim w latach 2010–2016 zwiększyła się pula dochodów z tytułu emerytur i rent. W roku 2010 była to kwota prawie 12,5 mld złotych, zaś w 2016 roku dochód ten zamknął się kwotą blisko 15,0 mld złotych (tab. 2). Niewiele zmieniała się relacja dochodów z emerytur i rent względem dochodów z pracy. Oscylowała ona w przedziale od 27,7% do 28,4%. Największa była w 2014 roku najniższa zaś w ostatnim badanym 2016 roku. Zmienność proporcji dochodów z emerytury nawiązuje do trendów ogólnopolskich. Seniorzy według tej statystyki dysponowali budżetem 15,0 mld złotych, co dla porównania stanowiło równowartość 8,5 krotności dochodów miasta Katowice w 2016 roku. Znacznie liczniejsza grupa pracujących podatników wypracowała dochód rządu 54,0 mld złotych.

Porównanie dochodów na 1 podatnika z PIT z tytułu stosunku pracy a pobierania emerytury czy renty ujawnia istotną różnicę. Na 1 podatnika w województwie śląskim przypada dochód z pracy na poziomie około 40 tys. złotych rocznie, podczas gdy na emeryta/rencistę tylko niecałe 30 tys. złotych. Różnica to przeszło 10 tys. złotych mniej, co uwidacznia skalę dysproporcji dochodowych. Wyrównanie poziomów dochodów podatników per capita z obu tytułów, wymagałoby orientacyjnie wzrostu o 5,0 mld złotych poborów emerytów. Inny szacunek brakującej kwoty można oprzeć na przeciętnym poziomie dochodów na osobę według typu gospodarstw domowych. Różnica między dochodami do dyspozycji per capita w gospodarstwach emerytów i rencistów a pracowników najemnych wynio-

sła tylko 3,2%. Ograniczeniem finansowym tego typu gospodarstw jest jednak fakt, że są one mniej liczne, a więc koszty stałe na osobę są wyższe.

Tabela 2. Wysokość dochodów z emerytur i rent według PIT-37 w województwie śląskim w latach 2010-2016 oraz ich relacja względem dochodów z pracy najemnej

LATA	EMERYTURY I RENTY KRAJOWE		PRACA NAJEMNA		UDZIAŁ DOCHODÓW Z EMERYTUR I RENT W STOSUNKU DO DOCHODÓW Z PRACY NAJEMNEJ
	LICZBA PODATNIKÓW	KWOTA W MLD ZŁ	LICZBA PODATNIKÓW	KWOTA W MLD ZŁ	
2010	531 435	12,5	1 393 471	45,0	27,7%
2011	531 333	13,2	1 391 234	47,6	27,7%
2012	536 149	13,8	1 370 328	49,4	28,0%
2013	508 799	13,8	1 338 343	49,6	27,8%
2014	513 451	14,4	1 338 785	50,5	28,4%
2015	512 031	14,6	1 346 761	51,9	28,1%
2016	509 460	15,0	1 362 451	54,1	27,7%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Izby Skarbowej w Katowicach

PODSUMOWANIE

Wśród zaprezentowanych faktów demograficznych oraz ekonomicznych, znajdziemy zarówno mocne jak i słabe punkty rozwoju srebrnej gospodarki w województwie śląskim. Siłą napędową srebrnej gospodarki nie tyle są potrzeby seniorów – bo te nie podlegają dyskusji, ale możliwości ich zaspokojenia szczególnie w polskich realiach. Warunkiem koniecznym jest połączenie zmiany stylu życia osób starszych, polegającej na wzroście ich aktywności i mobilności oraz poprawie sytuacji materialnej.

Do czynników sprzyjających należy zaliczyć rosnącą liczbę i udział emerytów w społeczeństwie województwa śląskiego. Z demograficznego punktu widzenia dużym atutem jest młody wiek emerytów. Same świadczenia emerytalne w województwie śląskim też stanowią mocną podstawę w stosunku do emerytów w innych województwach. Poziom emerytur wyższy o 10% od średniej krajowej wzmacnia takie możliwości. Ponadto należy pamiętać, że w województwie śląskim grupa emerytów górniczych ma znacznie niższy próg wieku emerytalnego. W powiązaniu z rosnącą liczbą emerytów ogólna pula środków w dyspozycji tej grupy także się powiększa. Jednakże oczekiwanie, że srebrna gospodarka może stać się nową wizją ekonomiczną regionów jest zbyt optymistyczne. Po pierwsze stopa zastąpienia pomiędzy dochodem z pracy a emeryturą wynosi około 58%, co w konsekwencji sprawia, że możliwości finansowe tej grupy są znacznie niższe aniżeli ludzi pracujących. Ponadto srebrna gospodarka umacnia się szczególnie w tych dziedzinach gospodarki, które stanowią ważny segment konsumpcji tej grupy ludzi.

Generalnie większość przesłanek związanych z poziomem życia seniorów w województwie śląskim też układa się pomyślnie. Ludzi starszych w województwie śląskim wyróżnia silna koncentracja przestrzenna. Społeczność ta aż w 80% zamieszkuje miasta, co stwarza znaczne korzystniejsze warunki do życia. Seniorzy wykazują małe prawdopodobieństwo zagrożenia ubóstwem, a poziom korzystania z pomocy społecznej przez seniorów w województwie śląskim jest najniższy w kraju. Duże znaczenie ma także stan zdrowia, który determinuje sposób zachowania na rynku. Jest on powiązany ze strukturą demograficzną, gdyż seniorzy nie są grupą jednorodną a różnice wieku w istotny sposób wpływają na kondycje fizyczną. W tym względzie pozycja województwa śląskiego jest wysoka. Aktywność seniorów wyrażona poziomem zainteresowania UTW też pozytywnie świadczy o regionie. Z kolei negatywnie na srebrną gospodarkę wpływać może silnie ujemne saldo migracji z tego regionu. Stanowi to zagrożenie, że potencjał srebrnej gospodarki zostanie przeniesiony i skonsumowany w innych regionach kraju.

Reasumując województwo śląskie na tle Polski można uznać za najbardziej predysponowane do rozwoju srebrnej gospodarki. Ocena ta ma jednak charakter względny, gdyż wielkości bezwzględne studzą optymizm. Ustalenia innych analiz regionalnych nie napawają optymizmem. K. Zimnoch [2013] stwierdza, że w regionach biednych starzenie nie daje szansy rozwoju, odnosząc to do przykładu Podlasia. Należy zgodzić się z ustaleniami

autorki, wskazując województwo śląskie jako ten drugi, najlepiej rokujący biegun srebrnej gospodarki. W województwie pomorskim zidentyfikowano cztery branże, które są perspektywicznie z punktu widzenia srebrnej gospodarki. Należą do nich chemia lekka, turystyka, ICT i sektor budowlany [Baładynowicz-Panfil 2017]. Według I. Kukulak-Dolaty [2017] realizacja koncepcji srebrnej gospodarki w województwie łódzkim wymaga szerokiej promocji, która pozwoli ją zrozumieć i przekonać różnych interesariuszy do włączenia się do jej realizacji. Wdrażanie koncepcji powinno ujawnić się w takich segmentach gospodarki regionu jak przemysł, edukacja, transport, komunikacja, ochrona zdrowia, pomoc społeczna itp. Z kolei S. Golinowska [2014] dostrzega w województwie małopolskim cechy sprzyjające wdrożeniu srebrnej gospodarki, wskazując na właściwe zasoby pracy, potencjał ekonomiczny i ludzki do tworzenia małych i średnich podmiotów nastawionych na seniorów, zasoby naturalne wspomagające usługi zdrowotne i rehabilitacyjne, a także dobrą infrastrukturę transportową. Na Lubelszczyźnie srebrna gospodarka może stanowić specyficzny produkt związany z szeroką ofertą usług zdrowotnych, bazujących na miejscowych zasobach [Bański 2016].

Uruchomienie potencjału srebrnej gospodarki wymaga skoordynowanych działań gospodarczych, politycznych i społecznych. W sferze politycznej konieczne są właściwe programy i strategie, które w wymiarze społecznym przełożą się na poprawę inkluzji społecznej osób starszych. Różnorodne aspekty srebrnej gospodarki dotyczą więc trzech filarów rozwoju gospodarek krajów o zaawansowanych procesach starzenia się społeczeństw [Urbaniak 2016]. Rozwiązania stosowane w wysoko rozwiniętych krajach, gdzie powstają specjalne osiedla dla osób starszych, póki co w naszych warunkach nie są popularne. W województwie śląskim ze względu na skalę zjawiska i jego charakter można spodziewać się przynajmniej punktowo takich rozwiązań.

Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że zarówno ze względów czysto ludzkich jak i ekonomicznych rozwój srebrnej gospodarki jest jak najbardziej oczekiwany. Społeczny efekt powinien prowadzić do jak najdłuższego utrzymania sprawności wśród osób starszych, przy relatywnie wysokim poziomie życia. Realia funkcjonowania srebrnej gospodarki determinowane są jednak przede wszystkim konstrukcją systemu emerytalno-rentowego i jego wydolnością, co określi warunki brzegowe funkcjonowania zarówno obecnych jak i przyszłych seniorów. Przekładając to na przyszłość srebrnej gospodarki w województwie śląskim, powstaje pytanie czy wysoki poziom świadczeń emerytów w kolejnych latach zostanie utrzymany.

BIBLIOGRAFIA

„Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2018 r.” Warszawa, 2019 r. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

„Informacja o świadczeniach pieniężnych z funduszu ubezpieczeń społecznych oraz o niektórych świadczeniach z zabezpieczenia społecznego II kwartał/okres I – VI 2019 r.”, ZUS, Warszawa.

Antczak E., Lewandowska-Gwarda K., 2018, „Dynamika procesu starzenia się ludności w Polsce. Ocena z wykorzystaniem metod strukturalno-geograficznych”. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4 (74), s. 89–110. Doi: 10.7366/1509499547405

Baładynowicz-Panfil K., 2017, „Miejsce seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa pomorskiego” [w:] Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej, Hrynkiewicz J., Potrykowska A. red., Rządowa Rada Ludnościowa, Tom XIV, Warszawa s. 98–116.

Bański J., 2016, Identyfikacja i wykorzystanie zasobów lokalnych w budowaniu przewagi konkurencyjnej – przykład regionu lubelskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 44, 7–19.

Commission of the European Communities, 2006, The demographic future of Europe – from challenge to opportunity (COM(2006) 571 final), Brussels: EU COM.

Dane Izby Skarbowej w Katowicach.

Emerytury i renty w 2017 roku. GUS, Warszawa, 2018.

Enste P., Naegele G., Leve V., 2008, The Discovery and Development of the Silver Market in Germany, w: The Silver Market Phenomenon. Business Opportunities in an Era of Demographic Change, red. F. Kohlbacher, C. Herstatt, Springer, Heidelberg 2008, s. 330–331.

Fedorowski J. J. 2015, *Kierunki rozwoju srebrnej gospodarki: prognozy dla Polski w kontekście tendencji światowych*. Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej.

Golinowska S. 2011, „Srebrna gospodarka” i miejsce w niej sektora zdrowotnego. Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania. *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, 9 (1), s. 76–85.

Golinowska S. 2014, „Srebrna gospodarka – element strategii rozwoju regionalnego”. *Małopolskie Studia Regionalne*, nr 2–3/31–32/2014, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków s. 17–29.

Jurek Ł., 2012, „Ekonomia starzejącego się społeczeństwa”, Warszawa, Difin.

Klimczuk A., Srebrna gospodarka jako odpowiedź sektora prywatnego wobec starzenia się społeczeństwa, <http://odpowiedzialnybiznes.pl/artykuly/srebrna-gospodarka-jakoodpowiedz-sektora-prywatnego-wobec-starzenia-sie-spoleczenstwa/>

Klimczuk, A. 2013, Srebrna gospodarka w dokumentach strategicznych państwa (Silver Economy in the State Strategic Documents). A. Klimczuk, Srebrna gospodarka w dokumentach strategicznych państwa (Silver Economy in the State Strategic Documents), [in:] J. Osiński, M. Pachocka (eds.), *Zmieniający się świat. Perspektywa demograficzna, społeczna i gospodarcza*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa, 461.

Klimczuk, A. 2016, Comparative analysis of national and regional models of the silver economy in the European Union. A. Klimczuk, Comparative Analysis of National and Regional Models of the Silver Economy in the European Union, *International Journal of Ageing and Later Life*, 10(2), 31-59.

Komisja Wspólnot Europejskich, 2006 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0136:FIN:pl:PDF>

Krzyminiewska, G. 2018, Silver economy in rural development strategies. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 50(4), 415-420.

Kukulak-Dolata I., 2017 Rola srebrnej gospodarki w warunkach zmian demograficznych w województwie łódzkim [w:] Sytuacja demograficzna województwa łódzkiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej, Hrynkiewicz J., Potrykowska A. red., Rządowa Rada Ludnościowa, Tom II, Warszawa s. 158-171.

Mały rocznik statystyczny Polski 2019, GUS. Warszawa.

Niewiadomska A., Sobolewska-Poniedziałek E., 2015a, Srebrna gospodarka–nowy paradygmat rozwoju starzejącej się Europy. *Ekonomia XXI wieku*, 3.

Niewiadomska A., Sobolewska-Poniedziałek E., 2015b, „Utilising the Professional Potential of the Elderly in the Process of Construction of Silver Economy in Poland”, *Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia*, vol. 14, nr 1, s. 81.

Podgórnjak-Krzykacz A., Przywojska J. 2018, Srebrna gospodarka jako wyzwanie dla polskich województw. Ekspertyzy i opracowania. *Narodowy Instytut Samorządu Terytorialnego*, Nr 70 (2018).

Pytel S., 2017, *Migracje emerytów w Polsce – czynniki, kierunki, konsekwencje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Rembiasz M, 2015, „Srebrna gospodarka szansą rozwoju MSP” *Ekonomiczne Problemy Usług* nr 116, s. 139-148.

Rogelj, V., & Bogataj, D. 2019, Social infrastructure of Silver Economy: Literature review and Research agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 52(13), 2680-2685.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2018 r. w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz. U. z 2018 r., poz. 1358).

Sitek S., Runge J., Kłosowski F., Runge A., Petryszyn J., Pytel S., Spórna T., Kurpanik M., Zuzajska-Żyśko E., 2013, Sitek S., Runge J., Kłosowski F., Runge A., Petryszyn J., Pytel S., Spórna T., Kurpanik M., Zuzajska-Żyśko E., 2013, „Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL”, WNoZ Uniwersytet Śląski, Sosnowiec.

Stan zdrowia ludności Polski. GUS, Warszawa 2016.

Szewczyk M., 2017, „Srebrna gospodarka” w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu *Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym*, Vol. 20, No. 3, s. 37–48 doi: <http://dx.doi.org/10.18778/1899-2226.20.3.03>

Szukalski, P. 2012, Trzy kolory: srebrny. Co to takiego silver economy. *World*.

Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce w 2018 r. Informacja sygnałna. GUS, 2019 rok.

Uniwersytety Trzeciego Wieku w roku akademickim 2017/2018. GUS, Warszawa, Gdańsk, 2019.

Urbaniak B., 2016, W kierunku „srebrnej gospodarki” – konieczność czy szansa na rozwój. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, (98), 275-291.

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz.U. 2015 poz. 1705 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. 1998 nr 162 poz. 1118 z późniejszymi zmianami).

Ważniejsze informacje z zakresu ubezpieczeń społecznych 2018 r. ZUS.

Wilensky H., 1975, *The Welfare State and Equality. Structured and Ideological Roots of Public Expenditures*, University of California Press, Los Angeles.

www.zus.pl/swiadczenia/emerytury/emerytura-dla-osob-urodzonych-po-31-grudnia-1948/emerytura-w-wieku-powszechnym

Zimnoch K., 2013, Starzenie się i srebrna gospodarka w uwarunkowaniach rozwojowych Podlasia. *Optimum. Studia ekonomiczne*, Nr 4 (64) 2013, s. 25-36.

Zrałek M., 2016, Zadania samorządu terytorialnego wobec wyzwań starzejącego się społeczeństwa *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* Nr 290 · 2016, s. 173-184.

Zsarnoczky, M. 2016, Innovation challenges of the silver economy. *VADYBA*, 28(1), 105-109.